

Article Info/Makale Bilgisi

✓Received/Geliş:16.01.2019 ✓Accepted/Kabul:28.06.2019

DOI: 10.30794/pausbed.513776

Araştırma Makalesi/ Research Article

Çavuşoğlu, A., (2019). "Doğal Haklar ve Jeremy Bentham", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı 37, Denizli, s. 24-31.

DOĞAL HAKLAR VE JEREMY BENTHAM

Aslı ÇAVUŞOĞLU*

Özet

İnsan haklarının tartışıldığı hemen tüm metinlerde pozitif hukukun, doğal haklar anlayışına dayandığı kabul edilmektedir. Doğal haklar, insanların doğuştan sahip oldukları devredilemez haklardır. Pozitif hukuk ise, doğal hakların geçerli olduğu toplumlardaki anarşi ya da düzensizlik durumuna son verme iddiasındadır. Buna göre doğal haklara bir takım sınırlandırılmalar getirilecek ve insan eliyle yeni haklar oluşturulacaktır. Böylece düzenli bir toplum oluşturulacaktır. Çalışmamızda görüşlerini incelediğimiz Jeremy Bentham; doğal haklara karşı çıkmaktadır. Zira doğal hakları sınırlamak zordur. Bu sebeple pozitif hukukun temeli doğal haklar olmamalıdır. Bentham, insan hakları meselesinde önemli bir adım olan Fransız ihtilalinin de meseleyi tam olarak çözemediğini dile getirmektedir. Çalışmamızda Bentham'ın doğal haklara karşı çıkış nedenlerini ve yerine ikame etmeye çalıştığı ilkeler ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Haklar, hukuk, haz.*

NATURAL LAWS AND JEREMY BENTHAM

Abstract

In almost all texts in which human rights are discussed, it is accepted that positive law is based on natural rights. Natural rights are inherently inherited rights of humans. Positive law claims to end anarchy or disorder in societies where natural rights apply. Accordingly, a number of restrictions will be introduced to natural and new rights will be created by the human hand. Thus, a regular society will be established. In our study, we examined the views of Jeremy Bentham opposes natural rights. Because it is difficult to limit natural rights. For this reason, the basis of positive law should not be natural rights. Bentham states that the French Revolution, an important step in the human rights issue, has not been able to fully resolve the issue. In our study, Bentham's reasons for opposing natural rights and the principles which he tried to substitute are discussed.

Keywords: *Rights, law, pleasure.*

*Dr. Öğr. Üyesi, Pamukkale Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü, DENİZLİ.
e-posta: acavusoglu@pau.edu.tr (orcid.org/0000000177168643)

1. DOĞAL HAKLAR

Felsefe tarihinin en önemli figürlerinden olan Aristoteles'e göre insan, toplumsal bir hayvandır.¹ Bunun anlamı, insanın tek başına yaşamaktansa bir toplumun üyesi olarak yaşamasının onun için daha iyi olduğu, onun doğasına daha uygun olduğudur. İnsanlar, doğaları gereği bir arada yaşamaktan, birbirlerinin dostluklarından, mutluluklarından keyif alırlar. Bu durum, onların bir araya gelmeleri için önemli bir nedendir. Bir arada, bir toplumun üyesi olarak yaşayan insan, iyi bir yaşama kavuşabilecektir. Aristoteles, sadece yaşamının insan için yeterli olmayacağını belirtmektedir. İnsanlar, iyi yaşamalıdır. İyi yaşamın olmazsa olmazı ise bir arada bulunma halidir. Ancak şu çok açıktır ki bu bir aradalık çeşitli sorunları da beraberinde getirmektedir. Bu sorunlar, insanların beraberliğini mümkün kılan kuralların belirlenmesi sürecidir. Şüphesiz insanlar, yalnız başlarına yaşarken diledikleri kuralızsızlık içinde davranabileceklerken, beraberlik, belli bir takım kuralların gözetilmesini zorunlu kılmaktadır. Zira insanlar ada değillerdir ve mutlaka birbirlerine dokundukları alanlar olacaktır. Bu temasın kendisi, insanın mutluluğunun şartı olduğu kadar onun mutsuzluğunun da sebebi olabilecektir. O halde bir başkasının varlığının kabulü, kişinin kendi isteğinin de sınırlanması anlamına gelecektir.

Kişinin kendi isteklerine sınır çizmesi ise kolay değildir. Kişiler doğaları gereği başkalarının varlığı ile mutlu oluyor olsalar da her davranışı yapamıyor olmak onlarda bir haksızlık algısına sebep olmaktadır. Başka ifade ile söylememiz gerekirse, insanlar, yapmak istedikleri her edimde bir kısıtlılık hali yaşarlarsa, bu durum onların haklarının çiğnendiği şeklinde ifade bulmaktadır. Bunun nedeni ise, siyaset teorilerinin "doğal haklar" denilen kavramın üzerinde yükselmesidir. Doğal olarak, doğa tarafından verili bir takım haklara sahip olduğuna inanan insanoğlu, bu hakları gerçekleştirmediğinde bir hak ihlali ile karlı karşıya olduğunu düşünmektedir. Özetlemek gerekirse, bir topluma ait olan kişi, o toplumda yaşamın gereği olarak bazı kurallarla sorumludur ve bu sorumluluğa uyup uymama durumu onun doğal haklar anlayışının bir tezahürüdür.

Bir toplum içinde yaşayan insanlar kendilerine uygulanan kısıtlamalarla ilgili şu soruları yöneltebilirler?

- İsteddiğim her davranışı yapabilir miyim?
- Hangi davranışları ne kadar yapabilirim?
- İsteddiğim gibi eylememin meşru temeli nedir?
- İsteddiğim gibi eyleyemeyecek olmamın meşru temeli nedir?

Kişilerin bu soruları sormalarının altında yatan motif, zihinlerimizin bir takım doğal haklara sahip olduğumuz bilinciyle dolu olmasıdır. O halde, birlikte yaşamın meşru koşullarının herkes tarafından anlaşılabilmesi, ortak bir doğal hak tanımı ile mümkün olabilecektir.

Peki, söz konusu doğal haklar nelerdir?

Doğal haklar; insanın doğuştan getirmiş olduğu, başkasına devredilemez ve başkası tarafından verilmemiş olan haklardır. Doğal hakların geçerli olduğu düşünölen bir insanlık anına ve o durumda uygulanan hukuk pratiklerine ise doğal hukuk denilir. İnsanların, doğal haklarıyla yaşadığı, doğal hukuk hükümlerinin egemen olduğu bir dönem olduğu kabul edilir. Ancak bu dönem fiktiftir, yani bir gerçeklik taşımamaktadır. Bu kurguya göre, insanların doğal haklarıyla yaşadıkları doğal hukuk dönemlerinden çıkmalarını gerektiren durumlar olmuştur. Aynı kurguya göre, çeşitli filozofların çeşitli şekillerde zikrettikleri gibi doğal hukuktan çıkılmış, bir toplum durumuna geçilmiş ve toplum dinamikleri içinde yaşamaya başlanmıştır. Bu noktada sözü edilen toplum durumu, bir yönetici otoritesi altında yaşanan toplum durumudur. İşte böyle bir toplum halinde yaşamın ve yöneticinin meydana getirdiği kurallar bütününe ise pozitif hukuk denilmektedir.

Doğal hak öğretilerinin temsilcilerinin iddiası, insan eliyle yapılma olan pozitif hukukun temellerinin doğal hukuka yani doğal haklara dayanıyor olmasıdır. O halde modern dünyada mevcut yasalar, yani pozitif hukuk, insanlar eliyle türetilen hukuk, insan elinden bağımsız verili bir takım haklar üzerine inşa edilmiştir. Bu hakların neler olduğunun soruşturmasına girildiğinde ise, onun izlerini felsefe tarihinde Sofistler dediğimiz filozof grubunda bulmamız mümkün görünmektedir.

1 Ahmet Arslan, İlkçağ Felsefe Tarihi: Aristoteles, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007:279

Sofistler için yasalar, modern tabirle pozitif hukuk, bütün siteler için bir evrensellik talebinde bulunamazlar çünkü sadece o sitenin yurttaşları için toplumsal uzlaşma ürünüdürler.² Yasaların genel geçer evrensel olmama nedenlerini, Sofistler'in bilgi ile ilgili görüşlerinde bulabiliriz.

Sofistlere göre insan, her şeyin ölçüsüdür.³ Bu; insan sayısı kadar doğru bilginin olduğunun bir ifadesidir. Dünya üzerinde kaç tane insan varsa, tüm doğruluk ölçütlerine bunların hepsi aynı derecede sahiptir. Bilgi görelidir ve bu görelilik Sofistler tarafından her alana uygulanacaktır. Bu alanlardan biri de kuşkusuz siyaset alanıdır. İnsan için en doğru kabul edilebilecek bir hukuk kuralı yoktur çünkü her yasa aynı doğruluk değerine sahiptir. İşte bu yüzden evrensel bir yasa yoktur. Yasa; ancak uzlaşma ile oluşturulabilecek bir şeydir. Ancak bilginin göreliliğinin sebep olduğu bu durum, toplum içinde kaçınılmaz olarak kargaşaya yol açacaktır. Bu durumda ise insanların ortak bir payda oluşturup ortak doğrular üzerinde yükselen bir hukuk kurmaları gerekmektedir. Sofistlere göre, yasalar eğer uzlaşma dayalı, değişebilir şeylerse, bir de değişmeyen, uzlaşma dayanmayan, insan elinden çıkma olmayan, doğal olan olmalıdır. Sofistler, doğaya uygun olan, doğal olan bir hukuk, ya da bir doğal hukuk var dedikten sonra, bunu, insan yapımı olan hukukun belirleyicisi olarak tanımlamışlardır. Sofistlerin yapmış oldukları tanım, neredeyse tüm modern siyaset teorilerinde de aynı şekilde alınmaya devam edilmiştir. Doğal haklar, pozitif hukuk tarafından bizlere vermiş olan pozitif hakların öncülleri olarak ele alınmışlardır. Buradaki akıl yürütmeye göre; pozitif hukuk değerlidir; çünkü bize, ortak yaşamın mümkün olduğu bir imkân sağlamaktadır. Pozitif hukukun da doğal haklara dayandığını belirttik. Doğal haklar değerlidir, çünkü uzlaşmanın malzemesi değildir. Uzlaşmanın malzemesi olmayan doğal haklar, genel geçer evrensel, değişmezdir. O halde, bir uzlaşım ögesi olma karakterinden sıyrılma, doğal hakları daha değerli kılmaktadır.

Yasaların, insan sayısı ile aynı sayıda farklı karakterde olması, bu yasaların meşruluğu ile ilgili problemlere sebep olmaktadır. Ancak onların değişmezlik, insandan bağımsızlık, evrensellik, gibi özelliklere sahip olmaları meşruluk problemlerini bertaraf edebilecektir. Bununla ilgili en önemli örneği, kölelik ile ilgili olarak verebiliriz. Bir toplumda sahip olunan hakların sadece insanların uzlaşımına bırakılması, kişilerin ihlalleri ile sonuçlanabilmektedir. Ancak bunlar, genel geçer değişmez ilkelere bağlandığında herhangi bir kişi ya da grubun üstünlük ya da ihlali ile sonuçlanmayacaktır. Örneğin insanların doğal hakları arasında yer alan olarak "eşitlik" ilkesi kabul edildiğinde bu ilkeler pozitif hakların da temelini oluşturacağı için eşitlik ilkesini çiğneyen bir hak oluşturulamayacaktır. Bu yönüyle doğal haklar iyi bir toplum durumuna yani iyi bir pozitif hukuka önceldir.

Doğal hakların modern dönemde temsilcileri Hobbes ve Locke'dur. Doğal hakların tanımında olan evrensel olma, kişiden kişiye değişmeden muaf olma gibi özellikler, onları savunan hemen tüm düşünürler tarafından benimsenmiştir. İster kaynağı tanrı olsun, ister olmasın, doğal haklar hep evrensel olarak alınmış ve kişiden kişiye değişebilir olma sıfatından korunmuştur.

Hobbes ile beraber doğa durumu tasvirleri şiddetin de resmedildiği tasvirler olmuştur. Bu sebeple doğal haklar, şiddetin davetçileri olarak gözükmeye başlamışlardır. İnsanlar, doğa durumunda doğal hakları ile yaşarlarken, doğal haklarından aldıkları güç ile diledikleri şekilde davranmaya başlamışlar, bu da herkesin istediğini yapma pratiğini doğurmuştur. Ancak mesele, aynı anda birden fazla kişinin aynı şeyi istemesi noktasına geldiğinde doğal hakların sürdüğü hüküm şiddetle sonuçlanır olmuştur. Çünkü doğal haklar insanlara değişmez, devredilmez, istediklerini yapma hakkı vermektedir. Doğal hakların bu özelliğiyle meydana getirdiği birey, insanın, diğerinin kurdu olduğu bir bireydir. Herkesin birbirinin kurdu olduğu mevcut durum aslında, bir savaş halidir ve anarşinin egemenliği söz konusudur. Bu demektir ki, doğa durumunda doğal hakların işlerliğinin olduğu algısı aslında bir gerçeklik taşımamaktadır. Zira bu savaş halinde doğal hakkını kullanabilen yoktur. Çünkü kimse, kimsenin doğal hakkıyla başa çıkamamaktadır. Doğal hakların geçerli olduğu doğa durumunda bir denetim olmadığı için benimsenin ayrımı da yoktur.⁴ Doğa durumunda adalet ya da özgürlük de yoktur. Adalet yoktur zira haklı ile haksız ayırt edecek bir ortak ölçüt ya da bu ölçütü hayata geçirecek bir ortak güç yoktur. O halde doğal durum, insanların tek tek bireyler olarak doğaları gereği ne durumda olduklarının betimidir. Hobbes'un teorisinde doğal hak; her bir

2 Ahmet Arslan, *İlkçağ Felsefe Tarihi: Sofistlerden Platon'a*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008:35

3 Cemal Güzel, İnsan Hakları Düşüncesinin Gelişimi, *İnsan Hakları*, Ankara Barosu Yayınları, 2005:120

4 Aslı Çavuşoğlu, Jeremy Bentham'ın Felsefesinde Moral-Hukuk İlişkisi:10

insana bir diğerini öldürme hakkını ve özgürlüğünü verir.⁵ İnsanın hakkı olan bir şey elinden alındığında ise ona haksızlık edilmiş olur. İnsanların hakkı yoksa adalet de yoktur.⁶

O halde yukarıda sözü edilen ölçütün oluşturulması gerekmektedir. Kısaca söylersek, doğal haklar ancak kendilerine bir sınır çizildiğinde gerçek birer hak olarak iş görebileceklerdir. Aksi takdirde insanların kullanabildikleri hiçbir hakları olmayacaktır. Sınırlandırma edimi ise ancak bir politik yapı, siyaset eli ile gerçekleştirilecektir. İşte modern toplum sözleşmecî düşüncelerin ortaya çıkma noktası budur: Doğal hakların sınırlandırılmasının gerekliliği.

Hobbes ve Locke, insanların doğuştan sahip oldukları ancak sorunlara sebep olan bu hakların bir siyasal güce devredilerek toplum halinde daha güvenli, barış içinde yaşanacağını söylemişlerdir. Yöneticiler, bu yeni duruma uygun yeni yasalar yapacaklardır. Bu yeni durum artık bir toplum durumudur, bir yöneticinin ve onun oluşturduğu kuralların hâkim olduğu durumdur. Yöneticilerin koydukları kuralların oluşturduğu hukuk, pozitif hukuktur. Pozitif hukuk içinde toplumu oluşturan bireylere pozitif haklar tanınır. İşte bu haklar insanların zaten böyle bir oluşuma girmeden önce sahip olmuş oldukları doğal haklar temelinde inşa edilmiş olan haklardır. Artık sahip olunan hakların bir kısmı siyasal güce, yöneticiye devredilecektir, yöneticinin çizdiği sınırlar içinde davranılacak ve bu sayede barış sağlanacaktır. Bu noktada önemli husus, insanlara haklarını artık pozitif yasalar verecek olsalar da bu yasaların temelinde doğal hakların olacak olmasıdır. Tek fark, doğal haklar artık varlıklarını pozitif haklara borçludurlar. Çünkü yukarıda belirttiğimiz üzere bir sınırlama getirilmeden doğal hakların kullanılma şansları yoktur. Yeni düzenleme ile doğa durumunda her tekin kendisinde olan siyasal iktidar artık topluma bırakılmıştır.⁷

Locke için ise doğa durumu bir başı buyrukluk değil ama özgürlük durumudur. Locke için doğa yasası Hobbes gibi güç, zor ve aldatma yasası değildir. Onun için doğa yasası; insanların akılsal yaratıklar olarak tanrı ve kendi temel eşitlikleri üzerine düşünen evrensel olarak bağlayıcı bir ahlaksal yasa demektir.⁸ Kişilerin kendini koruma ve savunma hakkı ve özgürlük hakkı vardır. Locke için hükümet insanların sivil çıkarlarına hizmet için kullanılmalıdır. İnsanların yaşamlarını, mülklerini, özgürlüklerini yani haklarını korumalıdır.⁹ Yani amaç aslında doğa hukukuna uymayı sağlamaktır.

Görüldüğü üzere modern doğal hukuk temsilcisi iki filozof olan Hobbes ve Locke, insan doğasının nasıl olduğunu da farklı tanımlamışlardır. Ancak insanın doğası gereği iyi olması ve buna göre eylemde bulunması insanın doğası gereği kötü olması ve buna göre eylemde bulunması ya da insanın alışkanlık gereği eylemde bulunması gibi görüşler, eylemde bulunan insanın bilinç, irade ve hürriyetini ortadan kaldırdıkları gibi bir amaç koymasını da kaldırır.¹⁰

1.1. Jeremy Bentham'ın Doğal Hak İtirazı

Jeremy Bentham, pozitif hukukun herhangi bir moral ölçüte dayanmamasına karşı çıkmaktadır. Pozitif hukuk, bir egemene, otoriteye dayanmaktadır ve dayanağın kendisinden tesis edildiği ilkeler ise doğal hukuk ve doğal haklardır. Ancak Bentham'a göre modern doğal hukuk teorik ve pratik açıdan sorunludur. Bu nedenle doğal haklar pozitif hukukun temeli olamazlar. Ancak Bentham doğal hakların temel olduğu pozitif hukukun güvenlik sorununa yanıt veremediğini düşünmektedir. Bentham'ın doğal hak itirazını üç ana başlıkta toplayabiliriz.

1 - İlk itiraz, doğal hakların varlığı ile ilgilidir. Bentham doğal hakların hayali varlıklar sınıfına dâhil olduğunu belirterek onların gerçeklikte var oluşlarına itiraz eder. Zira Bentham, pozitif hukukta insanların bir yönetime girmeden tarihte bir anda yaşadıkları durumun varlığının kabul edilmesini eleştirmektedir. Ona göre çözüm, doğal durumun kabulü ve bir takım doğal hakların temel alınması değildir. Pozitif hukukta da temel ilke, insanların doğal haklarının ihlal edilmeyeceği bir kurallar bütünüdür sağlanmasıdır. Bu temellendirmenin nedeni, aksi halde hukukun temelinde yerleşecek ilkelerin insan çeşitliliğine hitap edemeyecek olmasıdır. Belirlenmiş hakların önceliği, adalet ve yasama konusunda bir birlik sağlayacaktır. Bu, özel taleplerin çatışmasını engellemek adına

5 Solmaz Zelyüt, *Dört Adalı*, Paradigma Yayınları, 2003:21

6 John Dunn, *Locke*, Çev: F. Dilber, Altın Kitaplar, 2008: 58

7 Güzel, C: 36

8 Frederick Copleston, *Hobbes&Locke*, Çev: A. Yardımlı, İdea, 1998: 136

9 Brian Redhead, *Siyasal Düşüncenin Temelleri*, Çev: H. Özdemir, Alfa, 2001: 153

10 Fazıl Karahan, Niçin Ahlaklı Olmalıyım Sorunu ve Tasavvufun Mükemmel Bir Cevap: Hacı Bektaş Veli Örneği, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 2014: 198

işlevlidir.¹¹ Bentham pozitif hukukun belirttiğimiz özelliğini kabul ediyor olsa da onun temelinin gerçekliğinin ancak çözüm üretebileceğini dile getirmektedir.

Pozitif hukuk ise, doğal hukuk gibi hayali değil, gerçek varlıktır. Bu açıdan ele alındığında, gerçek bir varlığın temelinde hayali bir varlığı yerleştirmek sorunludur. Hayali haklar, hayali yasaların ürünüdür. Oysa gerçek haklar gerçek yasaların ürünüdür. O halde gerçek yasalara ulaşabilmek için gerçek temellerin olması gerekmektedir. Gerçek dışılık, dogmatik ve metafizik bir karakter taşımak anlamına gelmektedir. Oysa Bentham tüm siyaset teorisini bir pozitif bilim kesinliğine taşımak istemektedir. Gerçek haklar, varlığı kanıtlanmamış olan biçimsel haklara dayanmamalıdır. Doğal hakların bizim bilgi sınırlarımızı aşan bir karaktere sahip olması, onun üzerindeki etkimizi de yetersiz kılacaktır. Çünkü insan eylemleri ancak mantığının sınırları dâhilinde olan şeyler üzerinde etkili olabilmektedir. Üzerinde bir eylemde bulunulamayan bir hak, yani sınırlandırma yapılamayan bir hak, güven ortamını da tesis edemeyecektir. O halde Hobbes'un hedefinin aksine pozitif hukuk doğal haklara dayandığı sürece bir güven ve huzur ortamı tesis edilemeyecektir.

2 - Bentham'ın doğal haklara diğer itirazı, onların keyfice genişleme riski taşıması dolayısıyladır. Bu genişleme, hesap verilemez tarzda bir özgürleşme ile sonuçlanabilecektir. Özgürlüğün sınırsız genişlemesi ise Bentham'a göre toplumda anarşi ile sonuçlanacaktır. Doğal haklar insanları silahıyla donatırlar ve her tür sınırlamaya direnç gösterirler. Bunun anlamı şudur; eğer insanlara toplumdan önce zaten sahip olduklarını söylediğiniz bir takım haklar verirsiniz, bu hakları toplum eliyle geri alamazsınız. Zira insanlar, politik yapıya, siyasal yönetim altında bile bu hakları kullanmak istediklerini söylerler. Bir taraftan doğal hakların başkasının iyisi için feda edilmemesi görüşü hâkimken diğer taraftan bu hakların başkasının hakkının ya da iyisinin önüne geçmesi tehlikesi her zaman mevcuttur. Her koşulda bu durumun sonucu kaostur. Çünkü doğal haklar, tüm ilkelerin önünde tanımlanmaktadır. Bentham bu görüşlerini dile getirirken mevcut dönemin sorunlarından da bahsetmektedir. Zira endüstri devrimi, korkunç bir yoksulluk ve yaşam kalitesinde düşüşle beraber gelmiştir. Bentham, doğal haklar temelinde yükselen pozitif hukukun mevcut sorunlara bir çözüm getiremediğinin altını çizmek istemektedir. Dönemin yaşam şartları hızlı bir çözüm beklerken, hakların önceliğini savunmak sorunları ortadan kaldırmamaktadır. Mevcut durum, doğal haklara sahip bir grup insanın sınırsız şekilde bu haklarını arttırdığını, bir başka grup insanın ise aynı haklara sahip oldukları halde bunları kullanmadığını göstermektedir. Yani doğal haklar, bir kısım yurttaş için genişlerken bir kısım yurttaş için daralmaktadır. Bu durumun toplum içinde huzur doğurmayacağı çok açıktır. Demek ki doğal hukuk denilen şey adaleti tesis edememektedir. Bu belirsiz ilkeler, gerçek hakların temeli olmamalıdır. Hak Bentham'a göre yasalara temel olan değil, yasalardan türeyen şeyler olmalıdır. İnsanlara haklarını yasalar vermelidir. Eğer haklar sadece zihinlerde var olan soyut şeylerse bunların yaşama geçme şansı yoktur. Ancak gerçek haklar, sadece deneyim aracılığıyla oluşturulmuş olmalıdır. O halde hiçbir hukuk ya da hak doğadan gelmemelidir. Bu görüş, Bentham'dan sonra günümüze dek daha fazla taraftar bulacak ve dile getirilecektir. Doğal hukuk, geleneğin ve sürekliliğin hukuk hayatındaki fonksiyonunu göz ardı ettiği ve her halkın kendi ihtiyaçları olduğu gerçeğini hesaba katmadığı için kabul edilebilir değildir.¹² Çünkü soyuttur ve realiteye uygun değildir. Evrensel nitelikli doğal hukuk anlayışının yerine tecrübe ile alakalı hukuk anlayışı benimsenmelidir. Akla dayandırılması onun gerçekçi olmasını sıkıntıya sokacaktır. Pozitivistler tek gerçek hakkın bir mahkeme tarafından uygulanabilen bir talep olduğunu ve bunun dışındaki bir hak arayışının tamamen sübjektif ve metafizik olduğunu ileri sürerler.¹³

3 – Bentham'ın bir diğer itirazı, kendi öğretisinin temel kaygısı ile ilgilidir. Bentham, insanların tüm edimlerinin nedenini onların efendileri olarak konumlandığı ilkelere bağlar. Bu ilkeler haz ve acıdır. Bentham'a göre insanların davranışları haz ve acının varlığına uyumlu olarak gelişmektedir. İnsanlar, haz getiren bir davranışta bulunurlarken acı getiren davranışlardan kaçmaktadırlar. Doğal haklar öğretisini savunulara göre bir eylem, doğal haklar ile uyumlu olduğu için değerlidir. Bentham ise, eylemin değerini arkasından getirdiği haz ya da acı ölçüğünde değerlendirmektedir. Bu durumda bir politik yapının düzenlediği pozitif hukukun kıstasları da aynı ilkeler ile belirlenmelidir. Pozitif hukukun belirlediği haklar öğretilerinde bir şeyin hak olması onun doğal hak olması değil, haz ya da mutluluk getirmesi ile ilgili olmalıdır. Bu durumda gerçek haklar, ancak hazzaya dayalı olarak olabilecektir. Bu açıdan bakıldığında hazzaya dayalı olan hakların diğer insanları da içine aldığını görebiliriz. Doğal haklar mutlak nitelik taşıırken, hazzaya dayalı haklar mutlaklık iddiasında değildirler. Hazzaya dayalı haklar, başkasının

11 Frederick Copleston, *Berkeley&Hume*, Çev: A, Yardımlı, İdea, 1998: 62

12 Yıldırım Torun, *Siyaset Felsefesi Tarihinde Devlet*, Orion, 201: 250

13 Norman Barry, *Modern Siyaset Teorisi*, Çev: M, Erdoğan, Y, Şahin, Liberte, 2012: 384

da iyiliğini ve hazzını gözeten haklardır. Bir insan, sadece kendi doğal hakkı olduğu için başkasının bir malını alma teşebbüsünde bulunabilecekken, hazza dayalı pozitif hukuk içinde kişiler kendi davranışlarının sınırlandırılması gerektiğini bileceklerdir. Zira hazlar ancak başka hazların da gözetildiği oranda hak olabileceklerdir.

Toplum sözleşmeleri kuramlarında bir yönetim ve o yönetime itaatin zorunlu olması bahsi geçen anarşinin ya da çeşitli risklerin sona erdirilmesi açısından son derece mühim bir meseledir. Ancak Bentham pozitif hukukun temelinde doğal hakları yerleştirdiğimizde itaatin mümkün olmadığı görüşündedir. Ona göre itaati mümkün kılacak şey de haz ya da acı olmalıdır. Zira hakların varlığı ve kesinliği değil, o hakların yararı söz konusu hakların korunmasını sağlayacaktır. Sadece zihinsel hakların varlığının iddiası ona göre bir politik yapıya itaati mümkün kılmayacaktır.

Bentham'ın doğal haklara yönelttiği itirazlar, onun kurgusal, hayali olan doğa durumundan çıkış teorisini de diğer düşünürlerden farklı açıklamasını içinde barındırmaktadır. Doğa durumu teorilerini hayali yapan unsur da onların doğal haklara dayanıyor olmalarıdır. Ancak gerçeklik, gerçek tehlikeler barındırmaktadır. Bentham'ın toplumsallaşma sürecini tasvir ederken kullandığı önemli kavramlardan biri de suçtur. Bentham, doğal hakların izahında kullanılan hayali sınır aşma edimlerinin yerini, toplumsallaşma sürecinde gerçek suçun aldığını söylemektedir. Bu yüzden onun teorisinde Hobbes ve Locke'un iddiasının aksine bu yeni durum, doğal durumdan daha güvenli olarak tanımlanamaz. Eğer itaat haz ile sağlanır, doğal haklar bir tarafa bırakılırsa ancak o zaman güvenli bir toplum tesis edilebilir. Eğer hukukun tesisinde doğal haklar değil de fayda yani hazzın peşinden gitme ilkesi başat rol oynarsa ancak o zaman insanlar sınırların çizebildiği itaat eden bir topluma kavuşur.¹⁴

Bu noktaya kadar değindiğimiz Bentham'ın itirazları, aslında aynı zamanda doğal hakların belirlenme ilkelerine de yapılan bir itiraz olarak görülmelidir. Doğal hakların içeriği, kendilerini kabul edenler tarafından "iyi" olarak doldurulmuştur. Bentham bu iyi olmanın neliğine de itiraz etmektedir. Zira ona göre her şeyi kendilerine dayandırdığımız iyi kötü gibi kavramlar, açıklanmak için başka kavramlara ihtiyaç duymaktadırlar. Bir şeyin doğru ya da yanlış olması ile ilgili nedenler her zaman yeni bir haklı çıkarma uğraşına ihtiyaç duyacaklardır.¹⁵ Bentham'ın bu kavramlar yerine önerdiği kavramlar daha önce değindiğimiz gibi haz ve acı kavramlarıdır. Bu kavramlar yeterince açıktır ve iyi kötü kavramları gibi metafizik bir karakterde değildirler. Her tür ilkeyi haz ve acı temelli fayda prensibine dayandırmak onların netleşmesini sağlayacaktır. İyi ve kötünün tanımını da haz ve acı ölçüğünde yapmakla Bentham, sisteminde her türlü metafizik soyut ilkeyi reddetmiş olmaktadır.¹⁶

Bentham'ın yaptığı bu tanımlama ile birlikte artık hakların başlangıç noktalarını belirlemek de kolaylaşmaktadır. Haklar, politik bir yapıdan önce var olmuş olamazlar. Bu sayede politik yapıdan bile önce olduğu varsayılan tanımının neredeyse kişiden kişiye değiştiği bir hakkın kabulündense en doğal his olan haz ve acıya dayalı bir hakkın kabulü daha doğru görünmektedir. Yasa yapımında doğal haklara başvurmak, kuru güdültüye başvurmaktan başka bir şey değildir.¹⁷

Bentham'ın doğal hak teorilerine bir başka itirazı ise Fransız Devrimi üzerindedir. Bilindiği gibi Fransız Devrimi, insan hakları savunularıyla ilgili önemli bir dönüm noktasıdır. Bentham, Fransız Devrimi'nde yaşananları eleştirerek hukukun temelindeki doğal hakların sorunlu olduğunu bir kez daha ispatlamaya çalışmaktadır. Onun Fransız Devrimi'ne karşı çıkışını şu şekilde özetleyebiliriz:

İlk olarak Bentham, Fransızların doğal haklara olan inançlarından dolayı bireyin doğuştan getirdikleri bazı haklara sahip olduklarını savunarak devrime giden yolu açtıklarını söyler.

Ona göre bu bildirgenin karakteri anarşi üretmeye eğilimlidir. Çünkü devrimin özneleri, daha ileri isyanları da cesaretlendirmişlerdir. Devrimi gerçekleştirenler insanları hakları konusunda bilgilendirmişlerdir. Üstelik hakların korunması meselesi onlar için sadece bir hak meselesi değil aynı zamanda bir kutsal görev olarak algılanmıştır. Oysa Bentham'a göre mevcut sorunlar devrim gibi radikal yöntemlerle değil, reform türünden yöntemlerle çözülmelidir.

14 Jeremy Bentham, *A Fragment of Government*, Cambridge University Press, 1988: 57

15 Jon Nuttall, *Ahlak Üzerine Tartışmalar*, Çev: A. Yılmaz, Ayrıntı, 1997: 221

16 Jeremy Bentham, *Theory of Legislation*, Elibron Classics, 2005: 253

17 Philip Schofield, *Utility&Democracy*, Oxford Press, 2007: 75

Bir diğer itiraz devrimin aldatıcı tartışmalar barındırıyor olmasıdır. Bunun nedeni aynı şekilde devrimin dayandığı öze ilgilidir. Haklar soyut oldukları için bunların sebep oldukları çeşitli tartışmalar da o kadar soyut, ucu açık ve belirsizdir. Ancak Bentham göre her tür yasa ucu açık olmak bir tarafa, herkes için aynı netlikte olmak zorundadır. Aksi halde yasaları anlamadığı için yasalara uymayan bir topluma ulaşılır.

Devrimin haklara dayanıyor olması, şiddet duygularını cesaretlendirmiştir. Aynı zamanda yasama organlarına kısıtlamalar dayatmıştır. Bu durum, hükümetlerin alacakları tavırların belirlenmesini zorlaştırmıştır.

Oysa beğenilmeyen, uygun bulunmayan pozitif bir yasanın geçersiz kınması için doğa yasasına başvurulması saçmalaktır. Doğa yasası var olmamıştır, var olmadığı için de bilinemez. Doğa yasasına her şeyin dayandırılıyor olması hiçbir hükümet sistemini de mümkün kılmaz. Çünkü bir yasa koyucu olmazsa yasa da olmayacaktır. Fransız ihtilali zamanında insanların haklarıyla ilgili bilgiyle donatılmaları, onlara güç ve isyan hakkı vermektedir. Bu tip deklarasyonlar ona göre birer yasa gibi iş görmek şöyle dursun, sadece birer yol gösterici olmalıdırlar.¹⁸

2. SONUÇ

Jeremy Bentham'ın yaşadığı dönem, insanların oldukça fazla sıkıntı yaşadıkları bir dönem olmuştur. O, bu sıkıntılı dönemle ilgili gerçekleşen çözüm pratiklerinin yetersiz kaldığına tanıklık etmiştir. Yukarıda belirttiğimiz gibi kendisi, insanların mutsuz olmalarına dair çözümlerin onların haklarına referansla gerçekleşmeyeceğinin farkındadır. Bu yüzden tarih boyunca görülen hak ihlali iddialarının doğal haklardan bağımsız olarak ele alınması gerektiğini savunmuştur. Doğal hak başlığı altında tanımlanan haklar, mevcut durumun çözümü değildir hatta Bentham'a göre bu haklar, mevcut durumun sebebidir. O halde, insanların mutlu ve güven içinde, sıkıntısız bir yaşam sürmeleri, pozitif hukuk denilen hukukun, doğal haklar üzerine inşa edilmemesi ile mümkündür.

KAYNAKÇA

- Arslan, A. (2008). İlkçağ Felsefe Tarihi 2, 2.Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Arslan, A. (2007). İlkçağ Felsefe Tarihi 3, 1.Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Barry, N.P. (2012). *Modern Siyaset Teorisi*, 3. Baskı, (Çev: M, Erdoğan ve Y, Şahin), Liberte, Ankara
- Bentham, J. (1998) *A Fragment of Government*, Cambridge University Press, London
- Bentham, J. (2005) *Theory of Legislation*, Elibron Classics, London
- Copleston, F. (1998). *Hobbes&Locke*, (Çev:A,Yardımlı), İdea, İstanbul
- Copleston, F. (1998). *Berkeley&Hume*, (Çev:A,Yardımlı), İdea, İstanbul
- Çavuşoğlu, A. (2011), Jeremy Bentham'ın Felsefesinde Moral-Hukuk İlişkisi (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi
- Dunn, J. (2008). *Locke*, (Çev:F,Dilber), Altın Kitaplar, İstanbul
- Güzel, C. (2005). "İnsan Hakları Düşüncesinin Gelişimi" İnsan Hakları, Ankara Barosu Yayınları, Ankara, 117-142
- Karahan, F. (2014) "Niçin Ahlaklı Olmalıyım Sorunu ve Tasavvuftan Mükemmel Bir Cevap: Hacı Bektaşî Veli Örneği," *Türk Kültürü ve Hacı Bektaşî Veli Araştırma Dergisi*, Ankara, 189-210
- Nuttali, J. (1997). *Ahlak Üzerine Tartışmalar*, (Çev: A, Yılmaz), Ayrıntı, İstanbul
- Redhead, B. (2001). *Siyasal Düşüncenin Temelleri*, (Çev: H, Özdemir), Alfa, İstanbul
- Schofield, P. (2007) *Utility&Democracy*, Oxford Press, London
- Torun, Y. (2011). *Siyaset Felsefesi Tarihinde Devlet*, Orion, Ankara
- Zelyut, Solmaz. (2003). *Dört Adalı*, Paradigma, İstanbul

18 A.g.e: 72